

Ірина Вовк

Родинні зв'язки Михайла Грушевського і о. Олександра Левицького

IrynaVovk,

Family ties between Michael Hrushevskiy and the Father Alexander Levitsky

The documents of Michael Levitsky State Memorial Museum in Lviv are analyzed. Fragments of the correspondence between the family of Michael and Mary Hrushevskiy and the family of Mary's elder sister – Olympia Voyakovska and her husband, the Father Alexander Levitsky, who lived in the family estate in the «Skala Stara» near Zbruch River, are described.

Keywords: family nests of Hrushevskiy, epistolary legacy, parish Skala near the Zbruch River – «Skala Stara», Mykhailo Hrushevskiy Memorial Museum in Lviv

Проаналізовано документи Державного меморіального музею Михайла Левицького у Львові. Охарактеризовано фрагменти листувань між родиною Михайла та Марії Грушевських і родиною старшої сестри Марії – Олімпією Вояковською та її чоловіком отцем Олександром Левицьким, що проживали у родинному маєтку в «Скалі Старій» над Збручем.

Ключові слова: родинні гнізда Грушевського, епістолярна спадщина, парохія Скала над Збручем – «Скала Стара», меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові

Про зв'язки Михайла Грушевського та його родини зі Скалою над Збручем (нині – Скалою-Подільською) уже написано чимало. Адже після смерті батьків це містечко стало родинним прихистком його майбутньої дружини, Марії Вояковської (8 листопада 1868 р. – 19 вересня 1948 р.), який вона отримала в сім'ї старшої сестри Олімпії та її чоловіка – місцевого пароха Олександра Левицького, свого офіційного опікуна. За документами, що зберігаються в Державному меморіальному музеї Михайла Грушевського у Львові (Кн. вступу № 7148, інв. кн. № 173 МЕМ), щонайменше від 1880 р. отець Олександр Левицький став офіційним опікуном Марії Вояковської. Стає зрозумілим той факт, що першими, з ким Марія Вояковська поділилася звісткою про оспівчення в коханні до неї Михайла Грушевського, була родина старшої сестри Олімпії та її чоловіка – отця Олександра. Гадаємо, що це відбулося після 23 (11) березня 1896 р., адже саме цим днем датується лист-освідчення Михайла: *«Думаю, що для Вас не тайна моя симпатія до Вашої особи. Я мушу знати, чи можу будувати на їй які більші надії. [...] Шукаю товариша щирого, розумного і доброго, співробітника в праці громадській, аби жити з ним душею в душу»*.

Перше ж знайомство Михайла з родиною майбутньої дружини відбулося десь наприкінці квітня чи на самому початку травня (н. ст.) 1896 р. І вже з першої зустрічі М. Грушевський зрозумів, що набув не лише добрих родичів, а й друзів по духу. Це захоплення родиною Левицьких і Скалою Михайло, вірогідно, описав у своєму листі до батьків, але, на жаль, цей документ не зберігся. З листування М. Грушевського з батьками відомо, що вони намагалися переконати старшого сина вінчатися в православної церкві чи то в Києві, чи то в котрійсь із церков Київської губернії, де служили священниками рідні по лінії Грушевських. Але Михайло зважив на прохання нареченої бути вінчаною людиною, яка так багато важила в її житті. Поза сумнівом, що одним з визначальних факторів цього рішення була і сама постать отця Олександра, з яким запізнався і яким щиро захопився Михайло Грушевський.

Саме тут, у Скалі над Збручем, у церкві св. Миколая, 26 травня 1896 р. отець Олександр здійснив обряд вінчання Михайла Грушевського та Марії Вояковської. Відтоді дім Олександра та Олімпії Левицьких став рідним вже для подружжя Грушевських. Невдовзі після вінчання Олександр надсилає молодому подружжю листа з батьківськими настановами: *«Кохані! Що там у Вас чувати? Як ся Марина справує, добра чи кепська жінка, чи вміє бути жінков [...]. Добре ю тримайте в руках, щоб ся не поповала, а Ви щоб не стали пантофлярем!»*. І від цього часу, власне після вінчання, отець Олександр звертається до Михайла та Марії не інакше як *«Кохані!»*.

Найжаданішою і найщасливішою подією у житті Михайла та Марії Грушевських стало народження доньки Кулюні (Катерини) 21 червня 1900 р. Дитя було настільки довгождане, що передчасно про свою вагітність Марія воліла не повідомляти навіть найріднішим людям. Вражені несподіваною радісною вісткою, Левицькі, не відкладаючи, вітали подружжя. Олімпія писала: *«Очам своїм не вірили, чи добре ми прочитали!»*

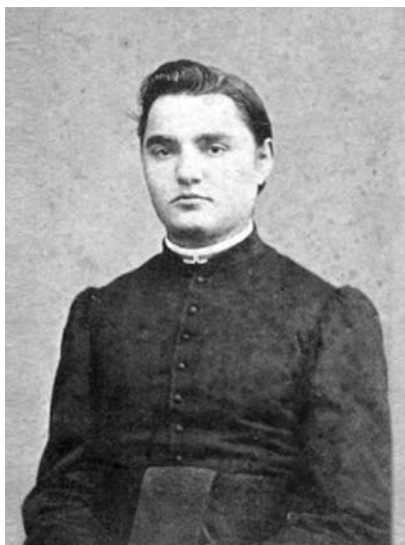
З почуттям щирого гумору зреагував на цю несподіванку і отець Олександр: *«Скорше був бим увірив, що ратуш у Львові завалилася, а з ним всілякі Бадені, Самгушки, Пінінськієтс. – як ся так мила вість [...], але видко, що се дійсна і настояча правда, доказом чого побиванне се за мамками! Найже Вам Бог благословит ваше отроча, най здорова і велика росте ваша Дівка, Вам на потіху, а на славу Руси; і початок вже зроблений, то дальше – надіятися – лекшепійде!!!»*.

Через півроку після народження Кулюні Михайло Грушевський отримав гірку звістку: 21 січня 1901 р. помер батько, Сергій Федорович. Оtecь Олександр Левицький поспішив висловити свої співчуття у зворушливому листі: *«Смерть пок. Вашого Батька дуже нас вразила; вправді, немалосьмо нагод клично Іх пізнати, але через Вас, право, зналисьмо ся, і правдивий пошанівок*

і щирість для них малисьмо, і все гадалось мо, що колись так зложаться обставини, що зобачимося і пізнамося, та не довелось наші гадки здійснити! Ваш біль, Коханий Вуйку, правдиво відчуваєм, і я стратив в такій добі які Ви свого батька, скільки сам тернів і переболів, так не менше і Ви сей удар страшний відчуваєте, тим більше, що знаєм, яка звязь родинна з Вашими Родичами була. То ж хай Всевишній Вас в тяжкім горі порятує і потішить, час хіба Вам яку полеку дасть!».

Ще за життя батька Михайло задумав зводити у Львові власний дім, а з народженням Катерини ця думка остаточно утвердилась. 2 листопада 1901 р. він придбав парцель, а вже через рік вілла на Софіївці була готова. Освятити її Михайло і Марія запросили отця Левицького. 2 жовтня 1902 р. він писав до Львова: *«Мені дуже жалко okazії стратити... Вуйкови «многая літа» тепер пишу, а як приїду, то заспіваю».*

Про взаємини М. Грушевського з О. Левицьким та його родиною розповідають листування Олександра, Олімпії Левицьких та їхніх дітей, зокрема, Модеста та Стефанії (в заміжжі Калитовської). У листах випромінюється взаємна симпатія і повага Михайла Грушевського і Олександра Левицького, які впродовж 15 років їхнього спілкування ніколи не затьмарювалися. Тут знаходимо важливі деталі і до вже добре виписаного портрета отця Левицького. У листуванні відбито найважливіші події життя відомого вченого та щирого душпастиря: щасливі хвилини перемежуються із сумними, політичні дискусії з родинними проблемами.

Листи Олександра Левицького до Михайла Грушевського зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Києві. Окремі листи родини Михайла Грушевського до нащадків Олександра та Олімпії Левицьких, що зберігаються в Державному меморіальному музеї Михайла Грушевського у Львові, видрукувано у виданні: Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських / Упор. М. Магунь. – Львів, 2008. За цим виданням цитуємо фрагменти родинних листів.

Народився отець Олександр Константин Левицький 2 червня 1850 р. в священничій родині отця Йосифа Левицького і Доміцелі Ілевич в селі Требухівці

біля Чорткова на Тернопільщині. Ще змалку він готував себе до духовного життя. Тому Олександр після закінчення Тернопільської гімназії вступив до Львівської духовної семінарії, де, маючи значний музичний таланти, відзначився як першорядний співак і диригент хору. Очевидно, перед висвяченням він одружився у 1873 р. з Кароліною Олімпією Вояковською (16 жовтня 1851р. – 15 жовтня 1915 р.), рідною сестрою Марії Грушевської. Дванадцять років блукав отець Олександр зі своєю вірною подругою по різних парафіях на Поділлі, де скрізь за короткий час наводив лад, швидко завойовуючи любов і шану парохіян.

У 1886 р., як згадувалося вище, отця Левицького призначено на парохію «Скала» з прилученням «Скала стара». Тут отець ніс слово Боже людям до останніх своїх днів. У матеріальному відношенні життя родини Левицьких значно поліпшилось, оскільки нова парохія мала достатню кількість орного поля. На новій посаді отець застав щойно побудовану своїм попередником священиком Костецьким у 1882 р. величаву кам'яну церкву, що було великою рідкістю в усьому Галицькому Поділлі. Ще при церковному братстві діяла самостійна читальня. Отець Олександр розширив її та перетворив на філію «Просвіти».

В огляді Борщівського повіту за 1896 р. читаємо: *«Просвітний рівень в Скалі... є гідним похвали, найкраще свідчить число членів читальні – 240; такого числа членів немає ніяка інша читальня в Борщівському повіті, а може, і ніде немає. Вона може величатися великими успіхами як на просвітньому, та і економічному полі[...] А це все є результатом трудів одного чоловіка – тамошнього пароха о. Левицького»*. 1902 р. невеличку позичкову касу при читальні «Просвіти» парох перетворив на «Міщанську касу» з мільйонним обіговим капіталом. У 1908 р. читальня «Просвіти» в Скалі нараховувала вже 684 члени і була найбільшою в Галичині. За допомогою свого сина, Модеста, отець Олександр заснував міщанський хор та оркестр, які славилися в усьому Борщівському краї. З 1899 р. другим співкерівником цього музичного колективу став запрошений на посаду дяка Григорій Старицький, батько всесвітньо-відомого оперного співака Мирослава Скала-Старицького та дід нашого дяка Ігоря Старицького.

Читальня не упустила й економічного аспекту життя скалецьких міщан: при читальні були засновані «шпихлір»-магазин, дитяча «Захоронка» (дитячий садок), торговельне товариство «Зоря». Під час пожеж, які плюндрували Скалу у 1899 і 1907 рр., ставав отець Левицький на чолі рятункового комітету і клопався про допомогу погорільцям по цілій Австро-Угорській монархії.

29 вересня 1910 р. у віці 60-ти років Олександр Левицький помер «на хворобу серця». Тодішня преса, зокрема газета «Діло», вмістила некролог, а через

декілька номерів – життєпис покійного, де сказано, що громадянство справді сумувало, що втратило одного з тих людей, *«що тихо, без розголошу багато доброго роблять для народу»*.

Похорон Олександра Левицького став справжньою народною маніфестацією. На нього прибули 34 священики з навколишніх сіл. За домовиною, яку несли члени родини, а між ними і М. Грушевський, йшов кількатисячний наговп, серед якого була уся скалецька міська Рада, депутації від різних українських товариств, «Соколи», «Січі» і навіть сам власник Скали-Подільської граф Агенор Голуховський.

Дружина отця Олександра – Олімпія Левицька з Вояковських – пережила свого чоловіка на п'ять років і померла 15 жовтня 1915 р. в Стрию, в родині своєї доньки Стефанії. Можна передбачити, що вона заповідала дітям поховати її біля чоловіка у Скалі, але за умов Першої світової війни виконати це було неможливо. Тому в перші роки після своєї смерті прах Олімпії знаходився в Стрию. Але, як розповідають нащадки доньки Ольги Микласевич з Левицьких, зокрема її онук отець Зиновій Микласевич, Олімпія Левицька, найвірогідніше, була перепохована в 1927 р. поряд зі своїм чоловіком. Це підтверджує лист Михайла Грушевського до Кирила Студинського від 29 листопада 1927 р.: *«[...] прошу з тих грошей, що маєте для Катрі Мих[айлівни], вишлїть 30 доларів до Калуша, судії Вікентію Микласевичу на перенесенне гробу сестри моєї дружини з Стрия до Скали по можливості негайно»*. Нещодавно на старому кладовищі у Скалі-Подільській проведена реставрація могили Олександра Левицького і прикріплена таблиця, яка свідчить, що Олімпія і Олександр Левицькі знайшли вічний спочинок разом на скалецькому цвинтарі.

Виховали подружжя Левицьких п'ятеро дітей. Найстарший з дітей Левицьких – син Модест (1873–1927). Він навчався у Віденському університеті, мав юридичну освіту, крім того, виявив надзвичайні музичні та ще й організаторські здібності. Модест Левицький був засновником і керівником хорового товариства «Буковинський Боян» (1899–1916) та музичної школи імені Миколи Лисенка у Чернівцях (1904–1916). Залишився в пам'яті нащадків як визначний музичний діяч і талановитий диригент. Він диригував на багатьох концертах у «Народному Домі» в Чернівцях, зокрема Шевченківських вечорах, а також пам'ятних ювілейних, як от: до приїзду Лесі Українки у Чернівці в 1901 р. чи до візиту у 1903 р. метра української музики Миколи Лисенка. Після включення західно-українських земель до складу відновленої Польщі, Модест Левицький виїхав до Бразилії, де у 1927 році помер.

Наступною в сімействі Левицьких народилася донька Стефанія (1878–1917). Високоосвічена (отримала фінансово-економічну освіту), ерудована, прекрасний знавець української та зарубіжної літератур, Стефанія до одруження проживала в будинку Грушевських у Львові та працювала бібліотекарем в НТШ. У львівському меморіальному музеї Михайла Грушевського зберігається спільне фото Стефанії

Левицької і Катерини Грушевської. Також там знаходиться спільний лист Михайла та Марії Грушевських від 1898 р. до Стефанії Левицької з Владикавказу, в якому близькі родичі обговорюють майбутні заручини Стефанії з адвокатом із Борщова Єронімом Калитовським: *«Так пише Вуйко (Михайло Грушевський), а я хіба те саме можу повторити: і мені з лиця панич (Єронім Калитовський) подобає ся, але то все нічого не значить: найважнійше то чи тобі подобає ся і чи добрий».*

Стефанія Калитовська була активною громадською діячкою, свідомою патріоткою, зокрема була головою «Союзу Українок» у Стрию. На жаль, прожила вона коротке життя. Після тривалої хвороби Стефанія померла у 1 лютого 1917 р., залишивши троє маленьких дітей. Збереглися щемливі листи до Єроніма Калитовського з приводу смерті дружини, серед них і відомого письменника Василя Стефаника, близького друга сімейства Калитовських: *«Дорогий Єронім! Хотів би Вам написати хоч одно словечко розради, та не можу его знайти, найрадіше сумував бим з Вами над гробом Вашої дружини, бо житє мене навчило сумувати. Прийміть від мене лиш щирі бажаня аби діти Ваші Вам здорові росли та аби Ви могли їх вести за малі руки місто їх мами. Ваш Василь Стефаник».*

Ще одна донька Олександра та Олімпії Левицьких Людмила (1881–1953) була дружиною отця Йосифа Савицького. Вона отримала добру освіту, викладала музику, вчила гри на фортепіано. Після смерті свого чоловіка Людмила змушена емігрувати у 1944 р. за кордон із сином Зиновієм. Останнього в родині називали Зайком. Він усе життя дбайливо зберігав сімейний архів, вивезений з України в далеку Америку. Ось як він згадував своє походження у спогадах, надісланих львівському меморіальному музею Михайла Грушевського: *«Яка ж величезна важливість для нас стариків оглядати ті безцінні пам'ятки. Крім цього моя Мама забрала зі собою на еміграцію у великому плетену з лозини коші різні папери, а між ними прецінні прощальні промови, виголошені на Дідовому(їдеться про о.Олександра Левицького) похороні, а поміщені у тогочасних часах у тамошній пресі. Колись у будучині наші внуки і правнуки, у яких будуть зберігатися усі цінності Дідів і Прадідів, дорісши до старшого віку напевно будуть, як і ми зараз, із захопленням оглядати і читати збережені пам'ятки про Діда Александра та писані нами зараз ці рядки, бо є вічна правда, що чим даліше віддаляємось від минушини, тим вона стає нам дорожча».*

Ольга Микласевич з Левицьких (1885–1959) – четверта дитина в родині Левицьких. Вона проживала у Стрию на віллі «Ясна Поляна», яку разом з молодшою сестрою Мартою придбала 1912 р., вже після переїзду зі Скали після смерті батька. Ольга була дружиною правника Вікентія Микласевича та мала трьох дітей: Олександра, Олега і Ксенію. Всі діти Микласевичів були похресниками Грушевських: Михайло Сергійович був хресним батьком Олександра, Марія Сильвестрівна – Олега, Катерина – Ксенії. Саме в цій родині збереглося

*Родина Грушевських-Левицьких. Криворівня, 16 серпня 1912 р.
Перший ряд сидять: Михайло Грушевський, Павло, Тетяна Калитовські – діти
племінниці Марії Грушевської Стефанії, Катерина Грушевська, Марта Левицька
(племінниця Марії Грушевської). Другий ряд стоять: Йосип Савицький
(чоловік племінниці Марії Грушевської Людмили), Марія Грушевська,
Людмила Савицька, Стефанія Калитовська (племінниця Марії Грушевської),
Ієронім Калитовський (чоловік Стефанії)*

найбільше реліквій сімей Левицьких і Грушевських. Безцінним є фортепіано, яке свого часу належало Грушевським і знаходилося в їхньому будинку у Львові. В цьому музичному інструменті в часи більшовицьких переслідувань знаходилося таємне місце, де Микласевичі зберігали листи від Грушевських, родинні світлини. Зараз ці речі передані родиною Микласевичів до меморіального музею Михайла Грушевського у Львові, де вони й знаходяться. Передала їх онука Олександра Левицького, дружина Олега Микласевича – Анна Карлівна Микласевич, що минулого 2014 р. відсвяткувала своє 90-ліття. Мешкає пані Ганна на уже згадуваній родинній віллі Левицьких-Микласевичів «Ясна Поляна» в Стрию.

До слова, родич Олега Микласевича та Анни Микласевич з Вербицьких–Юрій Вербицький (1963–2014), львів'янин, що його закатували на Майдані у січні 2014 р. був останній з родинної гілки Вербицьких.

Молодша п'ята донька Левицьких Марта (1892–1973) довгі роки працювала вчителькою і залишилася в спогадах родини як велика шанувальниця української народної творчості. На жаль, своєї сім'ї вона не створила, тому останні роки життя провела у «Ясній Полянці» в Стрию разом з сестрою Ольгою та її родиною.

Отож, нащадки Левицьких були найближчою родиною Грушевських по лінії Марії. Працівники львівського меморіального музею Михайла Грушевського ввели навіть в науковий обіг термін «*Галицька Родина Грушевських*». Ще одним підтвердженням близькості Грушевських і сестер Левицьких є унікальна світлина, зроблена в Криворівні в Карпатах, де дуже часто відпочивали українські громадські діячі і де мав невеликий будинок Михайло Грушевський. На ній спільно зображені подружжя: Калитовських, Савицьких, Грушевських, їхні діти та Марта Левицька у 1912 році.

З родини Левицьких у сьогоднішній відомий отець Зиновій Микласевич, правнук отця Олександра – священник з великої літери, патріот своєї держави, хоронитель традицій свого знаменитого роду. До слова, теперішній митрополит нашої Церкви Святослав Шевчук є рідним племінником по лінії дружини Ірини отця Зиновія.

- ¹ Сकोчиляс І. Михайло Грушевський і Борщівщина // Літопис Борщівщини. – 1993. – № 2. – С. 80–82.
- ² Степовий О. Там, де Збруч річку переходили... (Скала) // Літопис Борщівщини. – 1994. – № 6. – С. 80–82.
- ³ Дзюбан Р. Галицька родина Михайла Грушевського // Пам'ятки України. – 2001. – Ч. 1–2.
- ⁴ Дзюбан Р. Як одружився Михайло Грушевський // Український історик. – 2002. – Ч. 1–4. – С. 416–422.
- ⁵ Скала-Подільська – місце одруження Михайла Грушевського // Пам'ятки України. – 2003. – Ч. 3. – С. 78–89.
- ⁶ Учасник. Зі Скали (Пам'ятки покійного о. Олександра Левицького) // Діло. – 1910. – Ч. 232. – 18 (5) жовтня.
- ⁷ Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських / Упор. М. Магунь. – Львів, 2008.
- ⁸ Кучеренко М. До історії львівського періоду життя Михайла Грушевського // Архіви України. – 2004. – № 4–6. – С. 167.
- ⁹ Панова М.А., Пантюхова О.Б. «Ваш люблячий... М. Грушевський» (Маловідомі документи з родинного архіву) // Архіви України. – 1996. – №1–3. – С.29.
- ¹⁰ Кучеренко М., Панькова С., Шевчук Г. «Я був їх старший син...» (рід Михайла Грушевського). – К., 2006. – С. 351–370.